

van Amsterdam is. In alle hoofdstukken wordt gepoogd het specifieke en karakteristieke van de stad Amsterdam aan te geven. Juist in dit geval is dat helemaal niet vanzelfsprekend. Er bestaan genoeg oudere geschiedenissen van Amsterdam waarin de stad in de eerste plaats wordt neergezet als het epicentrum van de Nederlandse geschiedenis. Het nationale geschiedverhaal blijkt opeens een Amsterdams vertoog te zijn. Hier gebeurt dat niet. De ondertitel 'tweestrijd om de hoofdstad' wordt door De Rooy primair verbonden met strijd in de stedelijke politiek in het interbellum tussen de sociaal-democraten en de 'burgerlijke partijen'. Daarbij was het de socialisten er om te doen om Amsterdam tot een socialistische voorbeeldstad te maken als wegbereider van een nieuwe orde. Ook voor latere periodes worden tweestrijden binnen de stad zelf gesuggereerd, zonder dat dit etiket er overigens expliciet opgeplakt wordt, tussen provo en de gevestigde orde bijvoorbeeld en tussen inboorlingen en nieuwkomers.

Het is een mooie geschiedenis van een stad geworden, die overigens nauwelijks een bijdrage aan de stadsgeschiedenis als discipline levert. Daarvoor is het perspectief toch teveel dat van de moderne politieke en cultuurgeschiedenis. Er is geen specifieke aandacht voor het ruimtelijk element, afgezien van een stukje van Vincent van Rossum over het Algemeen Uitbreidingsplan en wat passages over de stadsontwikkeling en de huisvesting. De betekenisgeving van plaatsen, die juist in Amsterdam heel sterk was, blijft wat op de achtergrond, terwijl dit binnen de huidige *urban history* een 'hot item' is.

Dat wordt meer dan gecompenseerd door prachtige hoofdstukken over de wijze waarop de sociaal-democraten/socialisten zich in de stad hebben gemanifesteerd en de manier waarop zij zowel voor als na de oorlog de zaken naar hun hand hebben proberen te zetten. Ook de wat ongemakkelijke omgang met de Oranje familie loopt als een rode draad door het boek en kleurt het uitermate leesbare hoofdstuk van Doeko Bosscher 'Geen woning toch een kroning'.

Als meest karakteristieke en authentiek Amsterdamse hoofdstukken zou ik het hoofdstuk 'De donkerste der tijden 1920-1940' van Piet de Rooy willen aanduiden en 'De oude en de nieuwe stad' van Doeko Bosscher. Het eerste hoofdstuk, niet gespeend van ironie, beschrijft fijntjes de beteugeling van SDAP coryfeeën als Wibaut en De Miranda die hun ongenaakbaar geachte posities als wethouders moesten opgeven. 'Gelukkig' ging het mis toen ze weg waren. Het Jordaanoproer van 1934 leidde tot een verkiezingsoverwinning voor de SDAP die het De Miranda mogelijk maakte zijn werkverschaffingspolitiek uit te voeren. Overigens kwam hij hierbij onder verdenking van corruptie te staan die hem de kop en uiteindelijk zijn leven kostte.

'De oude en nieuwe stad' vind ik vooral mooi omdat hier de politiek en de economie, die in het boek verder opvallend weinig aan de orde komt, op een vanzelfsprekende en zinvolle wijze zijn verbonden, waarbij naast de gemeenteraad en de burgemeesters, de haven, Schiphol en de middenstand als belangrijke actoren in het Amsterdamse spel worden neergezet. Dit maakt dit hoofdstuk tot één van de compleetste van het boek.

Verder geldt natuurlijk dat zelfs in bijna 700 bladzijden alleen de hoofdlijnen van de stedelijke ontwikkelingen gegeven kunnen worden waarbij meer moet worden gesuggereerd dan kan worden geanalyseerd. Dat stoort echter allerminst en dat bedoel ik als een compliment.

PIM KOOIJ, RIJKSUNIVERSITEIT GRONINGEN

Vries, Oebele, **Boer Gerben Feitsma. Portret van een Friese NSB-burgemeester** (Gorredijk: Bornmeer, 2008, 208 blz., ISBN 978 90 5615 192 8).

Toen de Duitsers in 1940 Nederland bezetten, hoopte de leiding van de Nationaal Socialistische Beweging dat de nieuwe machthebbers haar de regeringsmacht in de schoot zouden werpen.

Daarvoor voelde de leiders van het bezettingsbestuur echter helemaal niets. Ze wilden zelf de politieke koers voor Nederland uitzetten en dwongen NSB-leider Mussert een zwakke rol als 'Leider van het Nederlandse volk' te accepteren. De machtswisselingen bleven vooral beperkt tot de ministeries en het lokale bestuur. In ruim een derde van de Nederlandse gemeenten werden gedurende de bezetting NSB'ers ingezet om zittende burgemeesters te vervangen. De installaties van nationaalsocialistische burgemeesters werden georkestreerd als propagandavertoning van de 'Nieuwe Orde', met zwarte uniformen, marcherende soldaten en vlagvertoon. Een foto van zo'n gebeurtenis siert de omslag van dit boek. Het gaat om de hoofdpersoon van deze beknopte biografische studie, de NSB-burgemeester van de gemeente Kollumerland Gerben Feitsma.

Was Feitsma een NSB-burgemeester als zovelen, en is hij wel een biografie waard? De Friese historicus Oebele Vries laat in dit heldere en weloverwogen boek zien dat het inderdaad loont om meer te weten over deze boer, bestuurder en nationaalsocialist. Het is juist vanuit een historisch perspectief zinloos om alle NSB'ers over één kam te scheren. Wie wil begrijpen wat indertijd de aantrekkingskracht van de beweging bepaalde, kan niet volstaan met de vraag naar de persoonlijkheid en de psychologie van de individuele aanhangers. Het is van niet minder belang de betekenis van hun maatschappelijke bindingen te onderzoeken en te interpreteren door welke preoccupaties ze werden gedreven. Vries geeft op basis van lokaal onderzoek al wikkend en wegend een totaal beeld van Feitsma. Hieruit komt geenszins het aloude clichébeeld naar voren van de geradicaliseerde maatschappelijke outsider die als machtswellusteling te werk ging.

Feitsma blijkt een redelijk succesvolle hereboer, een man die al vóór de oorlog midden in de maatschappij stond, tal van verantwoordelijkheden op zich nam en tegelijkertijd het avontuur niet schuwde. Hij verkende het toenmalig Nederlands-Indië, besloot naar België te emigreren en keerde

vrij onverwacht terug naar zijn oorspronkelijke woonplaats Kollum. Wellicht had het karakter van Feitsma wat sterker uitgediept kunnen worden, als man die enerzijds evenwichtigheid en verantwoordelijkheidsgevoel uitstraalde, anderzijds een zekere vorm van non-conformisme en voluntarisme. Wat hem niet zinde, moest anders, ook als er een dramatische stap voor nodig was.

Feitsma had stevig wortel geschoten in het maatschappelijk leven in het agrarische Kollumerland. Hij was (evenals zijn politieke geestverwant in Winterswijk, dr. W.P.C. Bos) vóór de oorlog liberaal lid van de gemeenteraad, werd actief in de activistische boerenorganisatie *Landbouw en Maatschappij* en behoorde zelfs tot de Vrijmetselaarsloge. Vries maakt aannemelijk dat Feitsma zich als hereboer verantwoordelijk voelde voor crisisbestrijding en maatschappelijke ontwikkeling van zijn streek. Het plattelands nationaalsocialisme, in het bijzonder in noord en oost Nederland, bouwde op gerespecteerde en soms charismatische lokale leiders. Ze wilden de landbouwcrisis van het interbellum het hoofd bieden. Wat hen aantrok in de NSB was het gemeenschapsdenken en ook de fysiocratische oriëntatie, die de agrarische sector in beginsel als bron van nationale rijkdom zag. Naar Duits voorbeeld kregen agrariërs die zich in politiek en maatschappij onderscheidten tijdens de bezetting voor hun naam de eretitel 'boer'.

Hoe trad boer Feitsma op als burgemeester? Vries volgt de conjunctuur van de bezettingspolitiek en toont aan dat de idealistische, dus tamelijk gepolitiseerde, eerste fase werd gevolgd door een veel pragmatischer tweede fase. Door het voor Duitsland ongunstige verloop van de oorlog moest ook Feitsma zijn houding opnieuw bepalen. Hij koos niet voor radicalisering en liet de zaak evenmin gedemoraliseerd op zijn beloop. In de stakingscrisis in het voorjaar van 1943 probeerde hij de gevolgen zoveel mogelijk binnen de perken te houden, en met succes. NSB-burgemeesters konden nog enige matiging bewerkstelligen bij de bezetter, juist omdat ze geestverwanten waren.

Feitsma probeerde de samenleving gaande te houden, zonder scherpelijperij en overmatig hard optreden. Vries roept de vraag op of Feitsma idealist dan wel opportunist is geweest. Hij zoekt het antwoord primair bij de bezadigheid die de man steeds meer ging kenmerken. Volgens mij koos Feitsma met de ommekeer in het zicht steeds meer voor een invulling van de functie die qua stijl deed denken aan de ouderwetse paternalistische burgervader. Een brug naar de democratische orde kon hij daarmee echter niet meer slaan.

PETER ROMIJN, NEDERLANDS INSTITUUT
VOOR OORLOGSDOCUMENTATIE

Futselaar, Ralf, *Lard, Lice and Longevity. The Standard of Living in occupied Denmark and the Netherlands, 1940-1945* (Amsterdam: Aksant, 2008, 251 blz., ISBN 978 90 5260 253 0).

In accounts of the 1940-1945 war years in the Netherlands edited by Boerema, Burger, and Stein, the situation was described from a medical perspective. More recently, Trienekens and Klemann have focused on agricultural production, the food distribution system, and other socio-economic aspects of daily life. Based on these later studies, we now accept that by and large the food situation was satisfactory until November 1944. Thereafter, rations declined steadily and people in the western cities in the Netherlands suffered increasingly from undernutrition although there was a sizeable black market supply of additional foods for those with the necessary means. The account by Futselaar is a welcome addition to the literature on this period and now compares events in two countries. It is well written and a stimulating read, but some essential data are missing from the account.

Futselaar first explains why comparative research can be useful in understanding differences in war-time economic circumstances

and health outcomes in the Netherlands and Denmark (Chapter 1).

He then describes how during the war these two countries were comparable in many respects. The Dutch Royal family and Government had fled to England upon the German invasion but had left instructions for the civil service to continue their duties, as long as this would benefit the Dutch population more than the Germans. Denmark was technically an occupied neutral state, and kept its King and government. In both countries, the local authorities handled most daily matters under the supervision of the Germans. The situation for the Jewish population was very different however. In the Netherlands, nearly all the Jews had been deported by the Germans by 1943 with the passive and sometimes active collaboration of the Dutch authorities. In Denmark, no such deportations took place. In the final months of the occupation, the cities in western Netherlands were exposed to severe undernutrition and famine. Transportation of foodstuffs from the agricultural north and east to the occupied west had come to a stop because of a railway strike and the freezing of waterways (Chapter 2).

The main thesis of the book is based on the proposition that there was a significant increase in overall deaths during the war in the Netherlands, far exceeding any estimates that have been accepted to date. And that child mortality was enormously increased mainly because of deaths from infectious diseases. Why did this happen in the Netherlands (Chapter 3)? As will be discussed briefly below, these propositions are not well documented and are at variance with commonly accepted data sources that are not mentioned or further discussed in the book.

Were the national food rationing systems much different? The amounts of food available to the Danes appear to have been enormous throughout the war. The Dutch still had enough calories during most of the war but did not much like their wartime diet with little meat, butter and milk. Other between country comparisons include